

Går det att iscensätta en sökperiod?

av Bengt-Åke Wennberg

Den israeliska historikern Yuval Noah Harari beskriver i sin bok ”Sapiens” hur den mänskliga artens samarbete lett till att den dominerar livet på jordklotet. Enligt honom är grunden till dominansen människans förmåga att åstadkomma ett kollektivt handlande i allt större, och i dag globala, samhällen.

Kärnan i de kulturer, som vi människor lever i, och handlar i enlighet med, är ett antal sammanhållande myter. Boken ”Sapiens” beskriver uppkomsten av dessa myter, och de kulturer som är förbundna med dem, allt sedan homosapiens första steg på jorden till i dag. Kulturutvecklingen, så som Harari ser den, sammanfattas i omslagsbladets insida.

Elden gav oss makt. Skvaller hjälpte oss att samarbeta. Jordbruket ökade vår aptit. Myten om en allsmäktig gud upprätthöll lag och ordning. Pengar gav oss något att lita på. Vetenskapen har nu gjort oss farliga för oss själva och allt annat liv på jorden. Djuret har blivit en gud.

I efterordet skriver Harari

Vi är mäktigare än någonsin tidigare, men vi har mycket oklara föreställningar om vad vi ska göra med all denna makt. Än värre är att människor verkar vara mer oansvariga än någonsin. Som egenhändigt

skapade gudar, som bara har fysikens lagar som sällskap, är vi inte ansvariga inför någon. Vi ställer därför till förödelse bland andra djur, och i det omgivande ekosystemet, när vi ständigt jagar mer bekvämlighet och underhållning, men aldrig tillfredsställs.

Finns det något farligare än missnöjda och oansvariga gudar som inte riktigt vet vad de vill?

Motsägelser mellan myten och verkligheten skapar ständigt nya kulturer, som behåller en del av de gamla. Hariri konstaterar att kulturer genom denna process verkar upplösas och omformas. Detta händer kontinuerligt. I perioderna av omställning uppstår stor turbulens, oreda, våld och krig. För att mildra dessa utbrott kan det enligt min mening behövas ”sökperioder” – en typ av ”time out” då man i princip försöker att få tiden att stå stilla – för att mänskligheten skall hitta sig själv och sin själ.

I Sverige hade vi en sådan sökperiod då folkbildningen hjälpte oss att klara övergången från jordbrukssamhället till industrisamhället. Mycket talar för att vi återigen är där. Tre myter står nu på spel, som måste ses i ett nytt perspektiv. Den första är gudsföreställningarna. Den andra är principal-agent-teorin. Den tredje är framtidstron.

Enligt den första myten skapade Gud världen. och en ordning som vi människor är bestämda att följa. Gör vi det inte går det oss illa. Vi måste rätta oss efter Guds befallning. Denna trossats ifrågasattes redan i början av 1900-talet. Nazisterna var en av de första grupper som på allvar gjorde upp med den. De ersatte den konventionella gudstron med en princip de hämtat hos Darwin. De menade att ordningen i världen bestämdes av de starkaste och mest livsdugliga. Ett världsherravälde för de utvalda i en ”renlärig” stat med en enväldig ”Führer” blev deras mål. Vi möter nu samma strävan exempelvis hos IS.

Med nazisternas och andra liknande totalitära samfunds övergrepp i minnet har resten av mänskligheten skapat och förädlat myten om den representativa demokratin. Denna grundar sig på den så kallade principal-agent-teorin. Vi tror enligt denna att principaler, människor av kött och blod, alltså inga gudar, bestämmer i alla världsliga frågor. Vi andra rättar oss efter vad de bestämmer.

Skillnaden mot Hitlers totalitära tanke är att vi kan välja och kontrollera våra principaler. Makten skall så att säga flyta uppåt från folket till de personer som vi slutligen väljer som ledare. De skall sedan skapa den ordning som vi andra skall leva i och med. Men våra representanter gör det på vårt uppdrag. Vi kan när som helst ställa dem till svars. Historien visar emellertid att det inte fungerar som tänkt.

Svend Dahl har i sin doktorsavhandling, och i en skrift för en ny nedlagd tankesmedja _ sektor 3 – visat att de två momenten, att komma till makten och att regera, numera allt mer har kopplats loss från varandra. Vad man lovar i valrörelsen är en sak. Vad man sedan i framtiden gör när man väl kommer till makten är en annan. Inom de nya moderaterna har det

exempelvis sedan länge talats om att man, när man lägger upp strategierna inför valet, egentligen skulle kunna klara sig bra utan medlemmarna. Det är bara en fråga om att kunna läsa av opinionen och säkra röstunderlaget.

Medlemsantalen i de lokala avdelningarna minskar också stadigt. Folkets representation har med detta blivit allt mer fiktiv också i Sverige. För en del potentater i korrupta demokratier handlar det inte ens om att försöka skapa lokala föreningar och institutioner som representerar folket. Det handlar istället om att manipulera röstlängderna och hota och muta valmanskåren för att få makten.

När det gäller själva regerandet så har Bo Rothstein och Sören Holmberg i sitt projekt [Quality of Government](#) (QoG) effektivt punkterat myten om den representativa demokratins värde för medborgarnas livskvalitet. Det finns enligt deras mätningar ingen som helst samvariation mellan det vi kallar en representativ demokrati och hög livskvalitet. Det finns till och med länder i vilka livskvaliteten sjunkit när man infört representativ demokrati.

I ljuset av båda dessa resonemang så tappar därmed myten om den representativa demokratin sin mening. Den svåraste utmaningen för vår tid återstår dock. Myten om framtidstron. Enligt Harari bygger denna myt på en framstegstanke som väcktes i Europa på 1500-talet. Myten kan formuleras enligt följande: Om vi medger vår okunnighet och satsar på forskning så kan saker och ting bli bättre.

Denna föreställning kan uttryckas i ekonomiska termer. Den som tror på framåtskridande tror bland annat på att tekniska innovationer och organisatoriska förbättringar kan öka den totala produktionen, handeln och välståndet. I kombination med ett ekonomiskt instrument – krediten – har denna föreställning medfört en dramatisk välståndsökning.

Kredit betyder numera att stater i princip kan trycka hur mycket pengar som helst och låna ut dem till aktörer i samhället i hopp om att dessa skall investera dem. Med de vinster som då skapas kan dessa aktörer betala igen lånet. Denna princip fungerade mycket väl under industrialismen. Livskvalitet och välstånd ökade i takt med bruttonationalprodukten. Diagrammen från QoG och de flesta andra källor visar emellertid att denna ökning nu har avstannat. Skälet är enkelt. De stora möjligheter som tidigare fanns att investera i tekniska lösningar, som genom många människors arbete skapade ökat välstånd, och som därmed gav vinster som kunde återbetala krediterna, finns inte längre. Vi har gått in i ett tjänstesamhälle.

Problemet består i att produkter och tjänster inte är av samma karaktär och att investeringsprinciperna och ”vinstmöjligheterna” hos de två skiljer sig åt. I brist på bättre så skapas vinsterna i dagens finansiella system i dag i första hand genom spekulation, vilket tvingar fram en ständig ökning av penningmängden, och en för klimatet allt allvarligare exploatering av jordklotets resurser.

Ett talande exempel på komplexiteten i denna förändring är de förslag som nu förs fram i den socialdemokratiska kongressen om att minska arbetslösheten

genom att anställa arbetslösa och asylsökande i den offentliga sektorn. Det är mycket möjligt att en lånefinansierad och ständigt växande offentlig tjänstesektor i praktiken, och i framtiden, skulle kunna medföra en kraftig välståndsökning. Men då måste sannolikt hela den ekonomiska teoribildningen och alla våra ekonomiska institutioner stöpas om i grunden.

Med dessa osäkerheter i minnet är min slutsats därför att det nu mer än någonsin behövs en sökperiod. Frågan är då hur en sådan ser ut och vilka aktiviteter som då måste initieras. Jag tar sats i mitt eget intresse att bättre förstå samhällsprocesserna och lutar mig än en gång på Harari. Harari beskriver att intresset för det okända tog fart på 1500-talet. Européerna var den enda kultur som intensivt fångades av ett intresse för det obekanta. Alla andra nöjde sig med att i små steg revidera vad man redan visste. Européernas upptäcktsiver ledde till ett intensivt upptäcktsresande på 1700-talet.

Eftersom man tidigare varit nöjd med vad man redan visste så fanns det på gamla tiders kartor inga vita fläckar. De territorier man inte besökt fylldes ut med fantasifoster. Dit reste man inte i onödan. Det var européerna och bland dem James Cook som bestämde sig för att utforska de vita fläckarna och rita riktiga kartor över jorden.

Cook reste runt i tre år. Det var ett äventyr som ingen annan kultur tidigare hade gett sig in på. Den investering som handelshusen i Europa gjorde i Cooks, och många andras, upptäcktsresor lönade sig mångfaldigt. Lånen betalades igen med råge. Därmed kunde den ekonomiska utvecklingen ta fart.

Det finns en parallell på det sociala området. Samma sorts äventyr upplevde jag när vi började arbeta med så kallade T-grupper. Poängen med dessa aktiviteter var att vi deltagare sattes i en situation där det var uppenbart att ingen – vare sig en ledare eller en principal – i förväg hade en plan för hur vi kollektivt skulle agera eller vad vi skulle lära oss. Vi fick själva bestämma och utforska det sociala rummet som vi ville. Gruppen fick därmed sitt eget liv. Vi skulle undersöka det okända. Vi var som James Cook ute på ett okänt socialt hav. Uppgiften som både handledare och deltagare hade, var att observera vilka fenomen som uppstod i den gruppdynamiska processen, försöka förstå dem och lära av dem.

Precis som Cook och hans besättning så mötte vi då en helt ny värld av sociala fenomen som vi inte tidigare hade observerat. De underliggande fenomenen fanns i verkligheten – precis som de nya territorierna – men de hade inte visat sig för oss eftersom vi bara seglat runt i kända vatten. Med denna kunskap som grund kunde vi som deltog bättre förstå vad som hände i vår vardag, förbättra våra arbetsmiljöer och också handla klokare. De nya kunskaperna gav ökad produktivitet.

Nu menar jag att det är det dags att ta nästa steg för att gemensamt bättre förstå samhället och dess sociala processer. För att komma vidare behöver vi frigöra oss från och omformulera de gamla myter som jag här redovisat och som uppenbarligen inte fungerar. Vi måste gemensamt våga ge oss in i det okända och skapa oss nya tankeverktyg för att förstå vår sociala värld.

Det är inte säkert att det går smärtfritt. I T-gruppen skapades i början stor rädsla och ilska över att den styrning man var van vid inte etablerades, och att man själv var tvungen att ta tag i lärandet och upptäckandet. Man kände sig ensam och utlämnad. När man väl förstod situationen, och när rädslan kunde hanteras, blev det dock för alla som deltog, ett spännande och underbart äventyr.

Jag ser fram emot att detta kan hända också i samhället genom väl arrangerade dialoger, gruppsamtal, studiecirkelar och arbetsmöten. Frågan är hur denna ”folkbildningens tredje våg” kan starta.

Referenser

Dahl S (2011): Efter folkrörelsepartiet. Stockholm: Tankesmedjan Sektor 3. http://www.sektor3.se/wp-content/uploads/2011/10/Sektor3_Efter_folkrörelsepartiet.pdf.

Harari Y N (2015): Sapiens. Falun: Natur och Kultur.

Rothstein B (2015): De samhälleliga institutionernas kvalitet. Slutrapport från ett forskningsprogram. Malmö. Makadam Förlag.